

Ladányi Andor

A POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZÉS REFORMJA KLEBELSBERG MINISZTERSÉGE IDEJÉN

A polgári iskolák számának nagyarányú növekedése, társadalmi, gazdasági és közoktatási szempontból egyaránt fontos szerepe szükségessé tette a polgári iskolai tanárképzés rendezését, színvonalának emelését. Klebelsberg minisztersége kezdetén a polgári iskolai tanárképzés egy-egy állami férfi, illetve női tanárképző főiskolán (a Pedagógiumban és az Erzsébet Nőiskolában), valamint négy katolikus apácarendi intézményben (Budapest, Kalocsa, Kőszeg és Sopron) folyt. A képzés színvonalát a rövid, 3 éves tanulmányi idő és 1924-ig a szakcsoportosítás rendszere (közel fél évszázadig csak két szakcsoport volt, számukat 1920-ban háromra, majd 1924-ben négyre emelték) kedvezőtlenül befolyásolta. Ez különösen a szaktárgyi oktatást érintette, amelyet nagyfokú zsúfoltság és ugyanakkor lényeges hiányok jellemeztek. A képzés színvonalát jelentős mértékben meghatározta továbbá a tanári karok heterogén minőségű összetétele, különösen az Erzsébet Nőiskola és még inkább a felekezeti képzők esetében (az utóbbiakban a tanárok nagy része csak teológiai képzettséggel rendelkezett).

A polgári iskolai tanárképzés hiányosságainak megszüntetését, e képzés magasabb szintre emelését az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület (OPIE) már a századforduló óta kezdeményezte, javasolva az intézmények főiskolává szervezését, a tanulmányi idő 4 évre emelését, a szakcsoportok számának növelését, és ismételten felmerült az egyetemen történő, illetve az egyetemi tanulmányokkal kombinált képzés gondolata is. Az 1918. évi polgári demokratikus forradalom idején az állami polgári iskolai tanárképzőket főiskolává szervezték át, a szakcsoportok számát pedig – mint említettem – 1924-ben négyre növelték; a tanulmányi idő emelése, a képzés magasabb színvonalának biztosítása érdekében azonban konkrét intézkedésekre a 20-as évek második feléig nem került sor.

Klebelsberg 1926 tavaszán vetette fel először a polgári iskolai tanárképzés átszervezésének kérdését. Április 17-én informálta az OPIE elnökségét arról, hogy a polgári iskolai tanárok képzését – a két tanári főiskolát megszüntetve – a vidéki egyetemekre helyezi át. Az egyesület választmánya a két főiskola igazgatójának és több tanárával együtt közös értekezletet tartott, ezen az Egyesület vezetőinek többsége lényegében egyetértett a miniszter tervével, a két főiskola tanáriai azonban azt ellenezve az akkori helyzet fenntartása mellett foglaltak állást.

Néhány hét múlva, a Nemzetgyűlés május 11-i ülésén az 1926/27. évi költségvetési törvényjavaslat tárgyalása során Petrovác Gyula kereszténypárti képviselő helytelenítette a leendő polgári iskolai tanárok egyetemen történő képzését, szerinte továbbra is a szakfőiskolai oktatási-nevelési rendszert kellene követni, és a miniszter szándékát a felekezeti oktatás elleni támadásnak is tekintette. Felszólalására válaszul Klebelsberg a polgári iskolai tanárképzés reformjának szükségességét elsősorban a decentralizáció követelményével (ne a fővárosban képezzék a zömmel vidékre kerülő polgári iskolai tanárjelölteket) indokolta, és hivatkozott a racionalizálás szempontjára is (négy bölcsészeti fakultással rendelkező tudományegyetem mellett nincs szükség két külön tanárképző főiskolára).

Klebelsberg 1926 kora őszén tervét úgy módosította, hogy a polgári iskolai tanárképzést Szegedre helyezi, kapcsolatba hozza az egyetemmel (nem zárva ki azonban a lehetőségét annak, hogy a későbbiekben a debreceni és pécsi egyetemen is megszervezzék a polgári iskolai tanárképzést). A polgári iskolai tanárképzés reformja ügyében a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban 1926. október 29-én és december 7-én tartott értekezleteken, majd a reform előkészítésére kiküldött bizottság (amelynek elnöke Kornis Gyula, előadója pedig Huszti József volt) 1927. február 14-i ülésén kialakított javaslatok bizonyos mértékig eltértek Klebelsberg eredeti, a képzés súlypontját az egyetemre helyező elgondolásától. A viták során ugyanis nyilvánvalóvá vált, hogy az egyetemi oktatás akkori gyakorlata mellett az egyetem két fakultása a leendő polgári iskolai tanárok képzését teljes mértékben nem tudja felvállalni, és ezért a tanárképző főiskolai oktatás egyes egyetemi előadásokkal való kiegészítésének terve került előtérbe. Ugyanakkor – a főiskolai tanárok véleményével szemben – elfogadást nyert a tanulmányi idő 4 évre emelése.

A polgári iskolai tanárképzés átszervezését az 1927/28. évi költségvetés indoklása is tartalmazta, és az átszervezést Klebelsberg a polgári iskoláról szóló 1927. évi XII. törvény felhatalmazása alapján valósította meg. Lényege a két állami polgári iskolai tanárképző főiskola egyesítése és Szegedre helyezése, a tanulmányi idő 4 évre emelése és az egyik szaktárgyból meghatározott óraszámban egyetemi tanulmányok előírása volt. Egyidejűleg Klebelsberg Szegedre helyezte a tanítóképző intézeti tanárokat és tanárnőket képző Apponyi Kollégiumot is. Az átszervezés szükségességét Klebelsberg 1928. júniusi minisztertanácsi előterjesztésében az alábbi érvekkel támasztotta alá: *„Már az 1927. évi, majd az 1928/29. évi költségvetés indoklásában... előterjesztettem azt a szándékot, hogy a polgári iskolai tanárképzést reformálni és az egyetemi oktatással kapcsolatba hozni szándékozom. A polgári iskolai tanárképzés... ma Budapesten két önálló főiskolán folyik. A tanárképzésnek a szegedi egyetemmel való egybekapcsolása nemcsak személyzeti megtakarítást és a két főiskolának összevonását, tehát jelentékeny egyszerűsítést jelent, hanem a polgári iskolai tanárképzés színvonalát is emeli... De sokat várhatunk ettől a reformtól*

a polgári iskolai tanárok szellemének átalakulása szempontjából is. Minthogy a polgári iskolai tanárok nagyobb része vidéki városokban és nagyobb községekben működik, előnyös, ha kiképzésüket is vidéki, falusi és tanyai környezettel bíró városokban nyerik, ahol jövőendő működési terület jobban megismerhetik, mint eddig a fővárosban, amelynek megszokása őket a vidéki élettől már eleve elidegenítette. A szegedi egyetemre azért esett választásom, mert ezen az egyetemen a bölcsészeti-, nyelv és történettudományi kar mellett külön matematikai-természettudományi kar is van szervezve, tehát a tanárok szabályszerű kiképzése minden tanulmányi irányban biztosítható. Egyben a reform kultúrpolitikámnak azt a sarkalatos elvét is szolgálja, hogy a főváros mellett legyenek hatalmas vidéki művelődési gócpontok is, a főváros ne nyeljen el minden magyar kulturális intézményt.”

A polgári iskolai tanárképzés klebelsbergi reformja valóban a képzés színvonalának emelkedését eredményezte. A tanulmányi idő felemelése lehetővé tette a szaktárgyi képzés intenzívebbé válását, és az „áthallgatás” – jóllehet az egyetemi és főiskolai képzés tervszerű összhangját nem tudták biztosítani – növelte a hallgatók szakmai műveltségét, szélesítette látókörüket, a főiskola tanári karának felkészültsége pedig jóval magasabb volt a korábbinál (A Pedagógium és az Erzsébet Nőiskola tanárai közül ugyanis csak néhányan nyertek kinevezést az egyesített főiskolára). Az átszervezés pénzügyi szempontból is jelentős megtakarítást jelentett. Hiszen a két főiskola egyesítésével 10 tanári állás szabadult fel, amelyeket részben a debreceni egyetem matematikai és természettudományi tanszékeinek felállítására használtak fel, a Pedagógium épületében pedig az 1925-ben létrehozott Testnevelési Főiskola kapott a korábbinál megfelelőbb elhelyezést. A polgári iskolai tanárképzés Szegedre helyezésével és az „áthallgatás” előírásával ugyanakkor Klebelsberg – bár ezt a nyilvánosság előtt tagadta – a szegedi egyetem hallgatólétszámának növelését is elő kívánta mozdítani.

A polgári iskolai tanárképzés átszervezése során Klebelsberg a tanárok képzettségi szintjének – és ezzel a polgári iskolai oktatás színvonalának – emelése érdekében a felekezeti tanítóképzők megszüntetését is célul tűzte ki. Már az említett 1926. december 7-i értekezlet úgy foglalt állást, hogy „kívánatos volna a polgári iskolai tanárképzés államosítása” a reformot előkészítő bizottság pedig 1927. február 14-i ülésén a polgári iskolai tanárképzés egyöntetűsége szempontjából a felekezeti tanárképzők megszüntetését javasolta. Klebelsberg ennek megfelelően a rendkívül alacsony színvonalú felekezeti tanárnőképzők megszüntetésére törekedett. Ezek közül a kőszegi és a soproni intézet már az 1926/27. tanévben ténylegesen megszüntette működését, míg a másik két intézmény esetében a miniszternek – az érdekelt egyházi vezetők tiltakozása miatt – csak féleredményt sikerült elérnie. Zichy Gyula kalocsai érsek 1927. február 16-i, Klebelsbergnek írott levelében feleslegesnek ítélte a 4 éves képzést, a polgári iskolai tanárjelöltek egyetemi tanulmányait, és a kalocsai polgári iskolai tanárnőképző továb-

bi fenntartását tartotta szükségesnek. Csernoch János hercegprímás 1927. május 7-i, Klebelsberghez intézett levelében „jogfosztás”-nak minősítette a katolikus polgári iskolai tanárnőképzők megszüntetését, amellyel „az egyház a közoktatás jelentékeny ágából kiszorul”. E levelekre Klebelsberg nem válaszolt, igaz ugyan, hogy Csernoch nem sokkal ezután elhunyt. Ezzel lényegében egyidejűleg Klebelsberg a polgári iskolai törvényjavaslatnak mind a képviselőházi, mind a felsőházi vitája során a polgári iskolai tanárképzés tervezett reformját bíráló felszólalásokkal szemben hangsúlyozta: *„Pedagógiai és nemzeti szempontból egyaránt rendkívüli súlyt tulajdonítok a szerzetesnők által az iskolákban kifejtett munkának, de mint katolikus embernek is a legnagyobb súlyt kell helyeznem arra, hogy ezeknek az iskoláknak a jövőjét biztosítsam.”* Több mint egy éves szünet után, 1928. június 16-án Kornis Gyula – aki időközben a VKM államtitkára lett – Serédi Jusztiniánhoz, az új hercegprímáshoz intézett átiratában közölte: *„A polgári iskolai tanárképzésnek egységes szempontok szerint való intézése s az a körülmény, hogy a tanárok képesítésében és képzésében semmiféle különbség nem lehet, önként maga után vonja a...budapesti róm. kath. polgári iskolai tanárképző intézetnek fokozatos megszüntetését”,* és kérte Serédi hercegprímást az intézet fokozatos megszüntetése iránti intézkedések megtételére. Hasonló tartalmú átiratot kapott Zichy érsek is a kalocsai polgári iskolai tanárnőképző megszüntetésére vonatkozólag. Mindkét átirat tartalmazta a szerzetes polgári iskolai tanárjelöltek szegedi elhelyezéséről való gondoskodás ígértét is. Zichy érsek 1928. július 14-i, Klebelsberghez intézett levelében a kalocsai tanárnőképző megszüntetését súlyos jogsérelemnek nevezte, és közölte, hogy csak „az erőszaknak engedve” szünteti meg a kalocsai tanárnőképzőt. Serédi hercegprímás 1928. szeptember 30-án válaszolt az átiratra. Kifejtette, hogy a püspöki kar „mélyen fájlná egy valláserkölcsi szempontból igen jelentős iskolatípusnak teljes elvesztését”, és ezért kérte legalább az Angolkisasszonyok tanárnőképzőjének fennmaradását. Ezt követően Kornis e kérdéssel kapcsolatban október első napjaiban közvetítő jellegű tárgyalásokat folytatott, amelynek eredményeként Klebelsberg hajlandónak mutatkozott a szükséges feltételek teljesítése esetén az Angolkisasszonyok polgári iskolai tanárnőképzője további működésének lehetővé tételére, és 1928. október 5-én Kornis ilyen értelmű hivatalos értesítést küldött a hercegprímásnak. Ily módon tehát az Angolkisasszonyok budapesti polgári iskolai tanárnőképzője tovább folytathatta működését.

Klebelsbergnek a polgári iskolai tanárképzés átszervezésének megvalósítása érdekében még egy engedményt kellett tennie a katolikus egyház részére. Egyes egyházi tényezők (püspökök, szerzetesrendi főnökök) ugyanis aggodalmukat fejezték ki a tervezett reformmal kapcsolatban a szerzetes polgári iskolai tanárjelöltek és Apponyi-kollégisták katolikus szellemű nevelését illetően, különös tekintettel arra a körülményre, hogy a szegedi bölcsészkar három, ún. világnézeti tanszékét (filozófia, magyar irodalomtörténet, pedagó-

gia) református professzorok töltötték be. Mint Klebelsberg a szegedi egyetem rektorának írt 1929. január 4-i magánlevelében kifejtette: „A bölcsészeti karok benépesítésének érdeke volt az egyik oka annak is, hogy a Paedagogiumot és az Erzsébet Nőiskola főiskolai tagozatát Szegedre levittem, amellelt, hogy a polgári iskolai tanároknak részben egyetemi képesítést akarok adni...Az állami polgári iskolai tanárképzésnek Szegedre koncentrálásából folyt az, hogy az apácák polgári iskolai tanárképzése is Szegedre tereltesék, hiszen most már ott van az államnak egyedüli polgári iskolai tanárképzője. Indokom ismét paedagógiai volt, tudniillik a női szerzetesrendek iskolái nívójának emelése.” Említést tett arról, hogy a püspökök „a világnézeti tanszékekre azért óhajtanak katolikus férfiakat, mert az apácáknak nincs olyan teológiai kultúrájuk, mint a férfi szerzetesrendek tagjainak és az egész beállításuk egy aszketikus kultúrára irányul, amit különösen kialakulása idejében ők apologetikailag védeni nem is tudnának.

A rendelkezésre álló források alapján nem állapítható meg, hogy az egyházi körök vagy Klebelsberg kezdeményezte-e a probléma olyan módon történő megoldását, hogy e „világnézeti” diszciplínák számára a szegedi bölcsészkaron párhuzamos tanszékeket szervezzenek, és azokat katolikus személyiségekkel töltsék be. Az új tanszékek létesítésének gondolatát Klebelsberg – akkor még az okok megjelölése nélkül – már 1928. június közepén felvetette. 1928. november 30-i, a pénzügyminiszterhez intézett, a polgári iskolai tanárképzés átszervezésével megszűnő tanári állások átcsoportosításához való hozzájárulást kérő átiratában utalt arra, hogy *„sikerült a püspöki kar elvi hozzájárulását megnyernem ahhoz, hogy az apácarendek által fenntartott polgári iskoláknál majdan működni hivatott szerzetes tanárnők kiképzését a szegedi egyetemre terelik... Minthogy azonban a szegedi tudományegyetemen mind a három világnézeti tanszék, úgy mint a filozófia, pedagógia és a magyar irodalomtörténet protestáns tanárokkal van betöltve, püspöki karunk azt a kikötést tette, hogy az apácák odaterelése esetén e három tanszékre katolikus férfiak neveztesse ki.”* Ezt rövidesen a Nemzeti Újságban megjelent vezércikkében a nyilvánossággal is közölte: *„A szegedi egyetemen kész vagyok azok mellett a tanszékek mellett, amelyeket nem katolikus férfiak töltenek be, parallel tanszékeket létesíteni s azokra katolikus tanárokat kinevezni, hogy a tartományi főnöknőknek vallási aggodalmaik ne legyenek.”* E cikk *„bombaként csapott bele az egyetemi és felekezeti közti békekességbe”* – írta Huszti József Klebelsberg-monográfiájában. Tiltakoztak a szegedi egyetem protestáns professzorai, 1929 januárjában Ravasz László püspök javaslata alapján a református egyház egyetemes konvent elnöksége (a miniszterelnökhöz is előterjesztést intézve ez ügyben), majd Ravasz püspök és Balogh Jenő főgondnok felszólalásával egyetértve 1929. április 9-i ülésén az egyetemes konvent is. A párhuzamos „világnézeti” tanszékek megszervezése és betöltése még hosszú hónapokon át sok vihart kavart, ismételten állást foglaltak ez ellen a református sajtó és a református szervezetek, egyesületek (a legélesebben az Országos Reformá-

tus Lelkészegyesület 1929. augusztus 26-i miskolci közgyűlése). Felterjesztést intézett a kormányhoz ezzel kapcsolatban az evangélikus egyház egyetemes elnöksége. Huszti szerint az intézkedés szükségességét „*tárgyi alapon utólag is nehéz lenne megállapítani*”. Kétségtelen azonban, hogy a párhuzamos tanszékek megszervezése a tanszabadság elvével ellentétes volt, és az egyházak közötti ellentétek kiéleződését idézte elő (jóllehet Klebelsberg miniszteri tevékenysége során tudatosan törekedett a felekezeti béke fenntartására, az időnként jelentkező feszültségek feloldására).